

דרוש ופלפול לפרשת מקץ*

הגאון הרב אברהם מנחם מנדל הלוי שטינברג זצ"ל

ויהי מקץ שנתים ימים" וכו' עיין בנח"ק שהביא מקדמונים הרמז "שנתים" הוא ר"ת ת' שנים, וחסר מהם ק"ץ שנים שיצאו ישראל ממצרים מקודם הת' שנים כנודע. וצריך להבין השייכות לכאן.

וי"ל כך, דהנה איתא במדרש (הובא בס' אבני שוהם בשם ילקוט הראובני) פ' וישב בפסוק "לך נא ראה את שלום אחיך" (בראשית לו יד) שהראה לו דרשת רע"ק (פסחים כב ב וש"נ) "את ה"א תירא' (דברים ו יג) – לרבות ת"ח". ובדרך פשוט י"ל דיעקב רצה שיוסף לא יתנהג עצמו בגדלות נגד אחיו מחמת החלום, וכדאיתא בסוטה י"ג ע"ב "מפני מה מת יוסף קודם לאחיו? מפני שהנהיג עצמו ברבנות" ע"ש. והנה איתא במדרש (בי"ר [וילנא] פרשה ו ד"ה ט ולמשול ביום) דיהושע בשעה שאמר "שמע בגבעון דוס" אמר לשמש עבדא בישא לא כך באת בחלום לאבא "והנה השמש... משתחווים". וא"כ י"ל דהחלום לא קאי על השבטים רק על המזלות שהם נכנעים תחתיו, שבכחו לשנות מערכת השמים. וכמו שמצינו בר' פנחס בן יאיר (חולין ז א) שאמר כן לשר של ים עי"ש. וכדאמרין (מו"ק טז ב בשינוי לשון) "צדיק גוזר והקב"ה מקיים" – דהצדיקים יש להם כח על מערכת השמים. וי"ל דלכך חלם לו השמש והירח וי"א כוכבים דנודע דהיי"ב מזלות הם כנגד י"ב השבטים וכל שבט הוא כנגד מזל אחד, דהנהגת העולם הוא על ידיהם, וא"כ הי' יוסף כנגד מזל אחד וחלם לו דגם שאר המזלות הם נכנעים תחתיו לא דוקא המזל שלו. ואין ראוי מזה שהשבטים בעצמם יהיו נכנעים תחתיו, וכמו שא"ל יעקב "הבוא נבוא אני ואמך" וכו'. ולכך הראה לו דרשת רע"ק "את ה"א תירא' לרבות ת"ח", דת"ח נמשלו כביכול להקב"ה, והיינו שיש להתירא מהם שיש להם כח על כל מערכת השמים ואין ראיה מהחלום שיש לו כח על השבטים דגם השבטים יש להם כח זה על מערכת השמים. ולכך א"ש "ראה את שלום אחיך" והבן.

וי"ל עוד, דהנה איתא במד"ר שה"ש "הדודאים נתנו ריח" זה ראובן שהציל את יוסף, ואל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים' אלו חכמים ותלמידיהם", וי"ל הכונה מ"ש המפורשים דיוסף עם אחיו נחלקו אם האבות הי' להם דין ב"נ או שיצאו לגמרי מדין ב"נ והי' להם דין ישראל אף לקולא. ויוסף הי' סובר דיש להם דין ב"נ ולכן אמר שאכלו אבמה"ח היינו מפרכסת דאסור לב"נ והאחים סברו שהי"ל דין ישראל וכנודע. והנה בש"ס בכורות דף ו' ע"ב אמרין דלרע"ק דדריש 'אתני' הא דכתיב "ואת הגמל" אתיא לאסור חלב טמאה, דס"ד דכיון דחלב חידוש הוא, דגם חלב טהורה הי' אבמה"ח והתורה שריא – הו"א דגם חלב טמאה מותר לכך אתי לאסור ע"ש. והנה הכו"פ הק' דא"כ האיך האכיל אאע"ה חמאה וחלב להאורחים הא הי' אבמה"ח וקודם מת"ת עדיין לא אישתריא חלב ואבמה"ח אסור לב"נ ע"ש. ועיין מהרי"ט אלגאזי בכורות שם דאם נימא דהאבות הי"ל דין ישראל אף לקולא ל"ק דזה הותר להם כמו אחר מ"ת. וכ"כ בתש"י חתם סופר יור"ד ס"ט ע"ש. וא"כ א"ש דברי הילקוט, שיעקב הראה ליוסף שהצדק עם אחיו שיש להם דין ישראל ולכך כתיב "ראה את שלום אחיך" והיינו דהראה לו דרשת רע"ק "את ה"א תירא" וכו' ומכח דדרשינן 'אתני' וע"כ ד"את הגמל" אתי לאסור חלב טמאה, ומשום דחידוש הוא, דאף חלב טהורה הי' אבמה"ח כנ"ל, וא"כ קשה מאברהם אבינו ע"ה כנ"ל, וע"כ מוכח דיש להם דין ישראל כשיטות האחים והבן וא"ש.

ומעתה נבוא למדרש הנ"ל "הדודאים נתנו ריח" זה ראובן שהציל את יוסף", ריח שמכנה ליוסף בשם ריח י"ל עפ"י המבואר במד"ר שה"ש [וילנא] פרשה א ד"ה א [ג] לריח) בפסוק "לריח שמניך טובים" דאמר "כל המצות שעשו לפניך האבות ריחות היו, אבל אנו 'שמן תורק שמך', מאתים וארבעים וחי מצות עשה, ושלש מאות וששים וחמש מצות לא תעשה" ע"ש. והכונה דהאבות לא נצטוו על המצות והוי רק כריח שאין בו ממש, הויא כריח שהנשמה נהנה ממנו ולא הגוף (ע"ש במהרש"א סוטה בהא דאמרין משבטלה טהרה בטל הריח ע"ש שכ"כ דהריח אין בו ממש). אבל אנתנו מצווין ועושיין ויש בו ממש כהשמן ע"ש. והנה זה דוקא אם אמרין דהאבות לא יצאו מכלל ב"נ רק מה שעשו החמירו על עצמן כישראל והיי' דינם כאין מצווין ועושיין, אבל אם נימא דהיי"ל דין ישראל לגמרי אף לקולא א"כ הי' דינם כמצווין ועושיין, וליכא למימר על מצות שעשו דהוי רק כריח בעלמא. ולכך הי' יוסף סובר דהיי"ל דין ב"נ ע"כ מכנה אותו בשם ריח, ושפיר אמר המדרש "הדודאים נתנו ריח" זה ראובן שהציל את יוסף" כנ"ל. והנה כבר נודע פלוגתת הקדמונים אם ישראל יצאו ממצרים קודם הזמן – אי דנחשב הגירות מיצחק כנודע. וכבר כתבתי בזה במק"א, דאם אמרין דא"י מוחזקת היא לנו מאבותינו אי אפשר לומר דנחשב הגירות מיצחק, כיון דהקב"ה אמר "כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם" (בראשית טו יג) ויצחק הי' בא"י שהי' שלו. אבל אם נימא דא"י לא הי' מוחזקת לאבותינו שפיר י"ל דנחשב הגירות מיצחק כנ"ל.

* מתוך הקובץ "רבותינו שבגולה" חלק ראשון, התרע"ה. המו"ל: הרב נתן נטע לייטער.

והנה דבר זה אם איי מוחזקת לנו מאבותינו או לא תלוי בזה – אי האבות היייל דין ישראל או ב"נ, דגוי אינו קונה בחזקה וכמ"ש בפר"ד? והנה איתא במדרש דמשה רבינו ע"ה אמר "מי אנכי כי אלך אל פרעה", דהיינו כיון שהשי"ת אמר ליעקב "אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך" דהיינו שהשי"ת בעצמו יהי הגואל, ולכך אמר משה "מי אנכי" – אין אני האנכי. והתירוץ בזה מבואר במדרשים – כיון דלא היי הגאולה בזמן הקצוב, דהיינו אחר ת' שנה ויגאלו קודם הזמן – היי צריך להיות ע"י שליח, וכמ"ש במק"א. אבל אם נחשב הגירות מיצחק ונשלם הזמן, שוב קשה למה שלח הקב"ה ע"י משה רבינו? והתירוץ בזה כמ"ש השי"ת "אנכי ארד עמך" והיינו שרצונו יתברך להראות לישראל הכח של קדושו שיש להם כח אלקות כביכול, וכמ"ש "וגם בד' יאמינו לעולם". ועיין במדרש "ויאמינו בד' ובמשה עבדו' כל המאמין במשה כאלו מאמין בד"י". ועיין בפנים יפות פ' בא מה שפירש "יראו את ד' קדושו כי אין מחסור ליראיו" ע"ש. ומתפשטותא דמשה הוא בכל דור ובכל ת"ת. וזה הוא ג"כ בנר חנוכה דמזוזה בימין וני"ח בשמאל כדי שיהי מסובב במצוות והיינו להראות שדברי סופרים חביבין כד"ת, וכמ"ש במק"א. והנס דני"ח תני? ג"כ ע"י צדיקים החשמונאים, וכמ"ש המפורשים דלכך הוצרך להיות נשאר קצת בהפך בלילה הראשונה דברכה לא חל אפיתחא ריקנא, וכמ"ש הטו"ז לתרץ קו' הב"י כנודע. אבל אצל השי"ת דבורא יש מאין ל"ש זה, רק משום דהנס היי ע"י החשמונאים לכך היי צריך להשאר קצת בהפך. אמרתי בזה לפרש הפסוק "ברוכים אתם לד' עושה שמים וארץ" דר"ל שהשי"ת בעצמו יברך אתכם, ויחול ברכתו אף באין לו כלום, כמו שעשה שמים וארץ יש מאין.

וזה כוונת המד"ר "הודואים נתנו ריח' זה ראובן שהציל את יוסף", דלשיטתו היייל רק ריח וכנ"ל, ומשום דכל דינים כב"נ, וא"כ דדינים כב"נ א"כ שפיר נחשב הגירות מיצחק, וע"כ הא דשלח השי"ת למשה שיהי הגואל משום דרצה להראות כח הצדיקים, שיש להם כח אלקות כנ"ל, ולכך "יעל פתחינו כל מגדים זה נ"ח" שהי הנס ע"י הצדיקים, ומזוזה בימין וני"ח בשמאל ששוים ד"ס לד"ת "יחדשים גם ישנים" אלו חכמים ותלמידיהם" להראות כחן של חכמים ותלמידים כנ"ל. ועיין בערובין כ"א ע"ב שדרש "יחדשים" אלו ד"ס וגם ישנים" אלו ד"ת" עיי"ש והבן היטב, וא"ש ההמשך.

ועתה נבאר הרמז של "מקץ שנתים" הנ"ל – לפימ"ש במק"א לפרש הא דביקש יעקב לישוב בשלוה, היינו כדי שיהי יוכל לעבוד את השי"ת בלי שום טרדות. אך לפימ"ש היע"ד? בהא דנתנו לרחב"ד חד כרעא דדהבא, והדר אתחזי ליי בחלמא דחסר ליי חד כרעא משאר צדיקים. משום דרחב"ד רצה לקיים מצות צדקה בפועל, אבל באמת בפועל א"א לקיים כדבעי למיעבד, משא"כ במחשבה קיי"ל המחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה כראוי ונכון ע"ש. וכן הוא בכל המצות, דאם מקיימין בפועל "אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז כ) בהמצוה, דא"א לקיים כראוי. אבל במחשבה יוכל להיות ביותר מן המובחר. אמנם זה דוקא אם מחשבה טובה מצרפה למעשה – והנה הא דיעקב נענש ביוסף כ"ב שנה משום הכ"ב שנה שפירש מאביו ולא קיים כבוד אב כנודע. וקשה אטו אם היי בביתו היי מקיים תמיד כבוד אב, היי מוכרח לישן ולעסוק בהצטרפות גופו, ולמה נחשבו כל הכ"ב שנה לעונש? אך אם היי בביתו יהי מוכן תמיד לקיים כבוד, אז היי נחשב כל הכ"ב שנה למצות כבוד משום דמחשבה טובה מצרפה למעשה, דהמחשב לעשות מצוה ונאנס כו', ולכן קפץ עליו רגזו של יוסף. ומזה ראה דמחשבה טובה מצרפה למעשה וא"צ לישוב בשלוה כ"כ והבן.

והנה איתא במדרש הא דנתעכב יוסף בבית האסורים עוד ב' שנים, דהיו"ד שנים היי בשביל היו"ד טיפין שיצאו מזרע ידיו כידוע, ועיין בזה"ק פ' זו. אבל הב' שנה היו משום דעדיין לא הגיע זמן החלום, עיין במדרש ובזה"ק שם. והא דבאמת לא הגיע זמן החלום הוא משום דהיי צריך להתעכב עוד עד שיגיע זמן הכ"ב שנים של עונש יעקב, וזה דוקא אם מחשבה טובה מצרפה למעשה וכו', ולכן אי"ש הרמז "מקץ שנתים" שנחסר כמנין ק"ץ מן הת' והיינו שלא נשלם הזמן, וע"כ דלא נחשב מלידת יצחק והיינו משום דא"י מוחזקת לנו מאבותינו, וא"כ היי לו דין ישראל, ובישראל קיי"ל המחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, לכן הוצרך יוסף להיות שנתיים ימים בשביל שימלאו הכ"ב שנים כנ"ל. והבן היטב בכ"ז והוא נכון מאד ע"ד דרוש ופולפל.